

Notes sobre l'hidrònim *Bergantes*

L'INTERÈS inicial per l'hidrònim Bergantes arranca del fet que fou l'origen de la reducció de l'antiga ciutat de *Biscargis*, citada pel geògraf Ptolemeu en el segle II de la nostra Era (d. E.), a Morella, pels peus de la qual corre aquest riu. Aquesta reducció sembla que fou plantejada primerament per F. Diago¹ en 1613:

«Y tengo yo por claro que Morella es la de Bisgargis, que primero se dijo Brigancio, y dio nombre al rio que nace en su termino, y passa por delante della. Que sin duda le tuvo de Brigancio, y el que agora tiene de Bergantes lo significa».

Aquesta identificació es basa en una certà homofonia entre el topònim *Biscargis* i l'hidrònim Bergantes, qüestió l'origen de la qual cal cercar a l'obra de P. A. Beuter,² qui en 1538 féu aquest interessant plantejament de caire etimològic:

«De aquest (rei) Brigo se nomenà Brigàncium lo riu de Morella, que en vulgar se diu Bergantes».

Si d'una banda resulta evident que aquest rei mitològic no és més que un dels que se servien els cronistes de l'època per a omplir la història antiga d'Hispania, tan lligada a la qüestió de la creació i l'antiguitat del món, d'una altra cal reconèixer que P. A. Beuter encerta, com veurem més endavant, respecte a la qüestió etimològica.

Abreviatures

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863 ss.

EE = *Ephemeris Epigraphica*, Berlin, 1872-1913.

FHA = *Fontes Hispaniae Antiquae*, Barcelona, 1922 ss.

RE = *Paulys Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, 1883 ss.

1. F. DIAGO, *Primera parte de los anales del Reyno de Valencia*, València, 1613, f. 8.

2. P. A. BEUTER, *Crònica. Primera part de la Història de València*, València, 1538, f. XX.

La reducció plantejada per F. Diago fou ben acollida per la majoria dels autors posteriors, però particularment per J. Segura,³ qui arriba a afirmar: «(...) el rey *Brigo*, que fundó muchas ciudades, entre ellas á Brigancio, luego Bisgargis, y ahora Morella, y que dió el nombre al rio Brigancio, que naciendo en sus montes, pasa por la Cenia y divide los reinos de Valencia y Cataluña. Pero el nombre de *Brig* es *ciudad fortificada*, no le viene de rey alguno, sino de su posición topográfica y de la fortaleza de su castillo».

Un dels arguments que utilitza l'historiador morellà per a provar que l'antiga *Biscargis* estava situada en Morella és la referència a una hipotètica moneda⁴ d'aquesta ciutat:

«Pedro de Marca copia una medalla de esta poblacion, sin duda la misma de Galzio, en la que se leia MVN. BISGARIS, municipio Bisgargitano, (...)».

Però aquesta prova numismàtica difícilment pot ser admesa, ja que, com va apuntar N. Ferrer en 1876,⁵ hom no coneix cap paral·lel en la bibliografia especialitzada, la qual cosa fa pensar que realment l'antiga ciutat de *Biscargis* mai no degué arribar a encunyar moneda.⁶

En 1837 el canonge M. Cortés, basant-se en una cita de A. J. Cavanilles en què descriu els vestigis d'unes fortificacions existents a la Roca del Migdia (Morella),⁷ planteja la reducció de *Biscargis* al Forcall, per la seua

3. P. MARCA, *Marca Hispanica*, Paris, 1688, cols. 128-129; G. ROSSELLÓ DE LA TORRE, *De Archipresbyteratu Morellae*, s/a., f. 176; J. A. CEÁN BERMÚDEZ, *Sumario de las antigüedades romanas que hay en España*, Madrid, 1832, p. 95; J. SEGURA Y BARREDA, *Morella y sus aldeas. Corografía, Estadística, Historia, Tradiciones, Costumbres, Industria, Varones ilustres, etcétera, de esta antigua población y de las que fueron sus aldeas*, I, Morella, pp. 163-169, II, p. 289; B. MUNDINA MILALLAVE, *Historia, geografía y estadística de la provincia de Castellón*, Castellón, 1873, p. 374; C. SARTHOU CARRERES, *Provincia de Castellón*, «Geografía General del Reino de Valencia», s/a., p. 154; M. MILIÁN BOIX, *Morella (Puertos y Comarcas). Historia y Arte*, Morella, 1952 (1983), p. 246; M. MILIÁN MESTRE, *Morella y sus puertos*. Barcelona, 1967, p. 37; F. ORTÍ MIRALLES, *Historia de Morella. I. Prehistoria y Protohistoria*. Benimodo, 1958 (1971), p. 15, etc.

4. J. SEGURA Y BARREDA, *Morella y sus aldeas*, citat, I, p. 164. No he pogut trobar aquesta referència en l'edició de l'obra de P. de Marca que he consultat, un facsímil de la de 1688. Posteriorment serà recollida també per: C. SARTHOU, *Provincia de Castellón*, citat, p. 658; M. MILIÁN MESTRE, *Morella y sus puertos*, citat, p. 38, etc.

5. N. FERRER Y JULVE, «Las ruinas de Forcall. Descubrimiento arqueológico del Maestrazgo. I», *Las Provincias*, 9 de novembre, Valencia, 1876.

6. Aquest fou el cas d'altres localitats ibèriques de la zona, com ara *Leonica*, coneguda igualment per les fonts literàries i només per una menció epigràfica, de la qual no coneixem emissions monetals: F. ARASA I GIL, *Lesera (La Moleta dels Frares. El Forcall)*. Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports, «Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques», 2, Castelló de la Plana, 1987, p. 126.

7. J. A. CAVANILLES POLOP, *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1797, p. 14.

proximitat a aquestes ruïnes, mentre que segons la seua interpretació Morella passaria a ser la localitat de *Castra Aelia*, citada per l'historiador romà Titus Livi l'any 77 a. E. com a campament de Sertori quan la guerra civil.⁸ Aquesta reducció, que contradeia l'opinió ja aleshores generalitzada i especialment arrelada entre els morellans segons la qual *Biscargis* havia estat l'antic nom de la seua ciutat, fou rebutjada pel nostre arxiprest, qui atribueix les ruïnes de la Roca del Migdia a unes fortificacions d'inicis del segle XV.⁹

D'altra banda, i com és palès, en aquesta polèmica erudita sobre la localització de *Biscargis* no es considerava encara el jaciment arqueològic existent a la Moleta dels Frares (El Forcall), car aquest no apareix a la bibliografia més que quaranta anys després de la publicació de l'obra de M. Cortés. Fou l'any 1876, quan el descobriment d'aquesta ciutat romana, que N. Ferrer plantejà la seua identificació amb *Biscargis*.¹⁰ Finalment, i respecte a la localització de *Castra Aelia*, que com hem vist M. Cortés identificava amb Morella, l'investigador alemany A. Schulten situa aquest campament militar en la confluència del riu Jalón amb l'Ebre, ben lluny per tant de la nostra comarca, hipòtesi que han anat confirmant autors posteriors.¹¹

La ciutat de *Biscargis* apareix citada per primera vegada a les fonts literàries pel naturalista Plini (III, 3, 23)¹² en el segle I d. E., qui especifica que es tracta d'un municipi de dret romà i la inclou en el convent Tarracense, tot i que per no haver-la citada entre les localitats costaneres podem suposar que estava situada cap a l'interior:

8. M. CORTÉS Y LÓPEZ, *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua Tarraconense, Bética y Lusitania, con la correspondencia de sus regiones, ciudades, montes, ríos, caminos, puertos e islas a los conocidos en nuestros días*, II, Madrid, 1836, pàgs. 248 i 284; amb posterioritat, vegeu sobre aquesta mateixa reducció: V. BOIX, *Historia de la Ciudad y Reino de Valencia*, I, València, 1845, p. 49; P. MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, València, 1982 (1845-50), p. 49; A. MIRALLES DEL IMPERIAL, *Crónica de Castellón de la Plana*, Madrid, 1868, p. 16; J. CUVEIRO PIÑOL, *Iberia Protohistórica*, Valladolid, 1891, p. 229, etc.

9. J. SEGURA Y BARREDA, *Morella y sus aldeas*, I, citat, pàgs. 43 i 169. Sobre aquestes fortificacions, vegeu també: J. J. SENENT IBÁÑEZ, «Sobre la prehistoria del Maestrazgo. Nuevas pinturas rupestres en Morella la Vella», *Las Provincias*, 17 d'octubre, València, 1917; J. MIRALLES SALES, «Guerra civil en terres de Morella a la mort del rei Martí (1411-1412)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLVII, Castellón, 1971, p. 83; F. ARASA I GIL, «Història de l'Arqueologia a la comarca dels Ports», *Boletín de Amigos de Morella y su Comarca*, VI, Morella, 1983-84, pàgs. 7 i 10-11.

10. N. FERRER Y JULVE, «Las ruinas de Forcall. Descubrimiento arqueológico del Maestrazgo. II», *Las Provincias*, 11 de novembre, València, 1876.

11. A. SCHULTEN, *Las guerras de 154-72 a. de J. C.*, FHA, IV, Barcelona, 1940, p. 181; M. BELTRÁN LLORIS, *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*, «Monografías Arqueológicas», XIX, Zaragoza, 1976, pàgs. 384-385 i 423.

12. C. MAYHOFF, *C. Plinius Secundus. Naturalis Historia. I, Libri I-VI*, Stuttgart, 1967.

«*Tarracone disceptant populi XLII, quorum celeberrimi civium Romanorum Dertosani, Bisgargitani (...)*».

Més endavant, a mitjans del segle II, el geògraf Ptolemeu la cita en les seues llistes amb la forma *Biskargis* (II, 6, 63), incloent-la entre els ilercaons.¹³

La investigació moderna ben poca cosa ha afegit a les notícies que ens aporten aquests autors antics.¹⁴ Pel que fa al topònim, cal ressenyar com hi ha una diferència en la grafia entre els noms que ens donen Plini i Ptolemeu que afecta la segona síl·laba, en la qual la primera consonant velar apareix com a sonora en el primer i com a sorda en el segon. Aquesta mínima diferència, que es reflecteix en la dualitat de formes que trobem en la bibliografia moderna, pot tenir el seu origen en la vacil·lació dels autors antics a l'hora de transcriure aquest so.

Sembla tractar-se d'un mot pre-indoeuropeu, un orònim amb estrets paral·lels en el basc *Bizkargui*.¹⁵ La seua arrel apareix en la forma basca *bizkar* (cresta d'una muntanya, lloma, cim); a l'orònim també basc *Biscarra*, que serveix per a designar formes ondulades de terreny; al nom de la localitat lleidatana de *Biscarri* situada als peus d'un penyal; i en el nom de la localitat oscense de Biscarrués, acreditat en 1083 amb la forma *Biscarruesse*, que trobem també a França, a Les Landas, amb la forma *Biscarrose*.¹⁶ Quant al sufix *-gi*, sembla tractar-se del mateix que trobem en l'ibèric *Ilurgis*.¹⁷

En conclusió, l'estudi lingüístic de l'antic topònim *Biscargis* ens permet afirmar que es tracta del nom ibèric d'una localitat situada probablement en una elevació de terreny, l'etimologia del qual sembla no tenir cap relació amb l'hidrònim Bergantes, ben al contrari del que suposaren els nostres cronistes.

La qüestió de la ciutat de *Biscargis* ha estat tractada de nou recentment des del punt de vista de la seua localització. D'una banda, qui subscriu aquestes línies ha plantejat que devia trobar-se en territori ilercaó però més enllà del riu Sénia, segons una interpretació de les dades de Ptolemeu i de

13. C. MULLER, *Claudi Ptolemai Geographia*, I, Paris, 1883.

14. D. DETLEFSEN, «Die geographie der tarraconensischen provinz bei Plinius (NH. III, 18-30, 76-79, IV, 110-112)», *Philologus*, XXXII, Goettingen, 1873, p. 633, qui es limita a arregar aquestes cites; E. ALBERTINI, *Les divisions administratives de l'Espagne romaine*, Paris, 1923, p. 63, qui assenyala que deu tractar-se d'un municipi.

15. J. HÜBSCHMID, «Toponimia prerromana», *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, Madrid, 1960, p. 455.

16. R. LAFON, «Sur la langue des aquitains et celle des vascons», *Bulletin Philologique et Historique du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques*, Paris, 1958, p. 4.

17. J. HÜBSCHMID, «Toponimia prerromana», citat, p. 455.

la localització d'altres ciutats en la zona.¹⁸ D'altra, J. J. Ferrer fa una síntesi sobre el tema, sense aportar res de nou i concloent que no hi ha dades per a plantejar una localització ni tan sols aproximada d'aquesta ciutat.¹⁹

Quant a l'hidrònim Bergantes,²⁰ que per la seua relativa homofonia amb el topònim *Biscargis* sembla que ha estat la base de la identificació d'aquesta ciutat amb Morella, apareix citat per primera vegada en els límits del Castell de Morella l'any 1232.²¹

«(...) *el transversat illos valles el transversat rivum Bergantes per fundum de Villar de Nicholao (...)*».

Aquesta denominació sembla que es limitava en un principi al curs fluvial que corre des del Forcall fins a La Ginebrosa, ja que el riu que passa per Morella apareix anomenat a la documentació medieval de diverses formes. Així, en 1390 apareix amb el nom de «riu de Morella»,²² mentre que en 1392 se li denomina «riu major».²³ Al segle XVI, però, P. A. Beuter el denomina ja Bergantes des del seu pas als peus de Morella.²⁴

Com fa veure J. Coromines, el seu curs es troba tot sencer en el domini lingüístic català, sent Bergantes la pronúncia de la gent del país, sense que la *-e* final corresponga a una forma castellanitzada, sinó possiblement a un tret de mossarabisme. Amb el temps, el seu nom ha passat a formar part de

18. F. ARASA I GIL, «La Moleta dels Frares (El Forcall, Castelló). Consideracions entorn de la *respublica leserensis*», *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 20, València, 1986, p. 192 ss.; IDEM, *Lesera (La Moleta del Frares, El Forcall). Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*, citat, p. 122 ss.

19. J. J. FERRER MAESTRO, «Los límites del Conventus Iuridicus Tarraconensis y el problema de Biscargis», *Estudios Castellonencs*, III, Castelló de la Plana, 1987, pp. 277-286.

20. M. REIXACH, «Bergantes», *Gran Enciclopèdia Catalana*, 3, Barcelona, 1971, pp. 464-465; E. BEÜT I BELENGUER, «Bergantes», *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, 2, València, 1972, p. 169; IDEM «Corrents fluvials d'Els Ports de Morella», *Boletín de Amigos de Morella y su Comarca*, VIII, Morella, 1986-87, p. 23.

21. J. PUIG PUIG, «El Llibre de Privilegis de Catí», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, X, Castellón, 1929, p. 286.

22. M. MILIÁN MESTRE, «El río Bergantes», *Homenaje a Mossén Milián*, Castellón, 1987 (1945), p. 296.

23. M. MILIÁN MESTRE, «Por tierras de Morella: "El Peiró" y "Pont Trencat" del "Molí del Pont"», *Homenaje a Mossén Milián*, citat, (1947), p. 337 ss., qui recull un protocol del notari G. Esteve en què es dona permís per a fer un forn de cal «per al pont de la palanqua del riu major del camí que va a Forcall (...); IDEM, «El riu Bergantes», *Homenaje a Mossén Milián*, citat, (1945), p. 296. Sobre el mateix vegeu també: A. SÁNCHEZ GOZALBO, «Ingeniería medieval. Los puentes de Forcall y Todoella», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, IX, Castellón, 1928, p. 200.

24. P. A. BEUTER, *Primera parte de la Crónica General de toda España, y especialmente del Reyno de València*, València, 1563, f. LXV. Sobre el mateix, vegeu també: M. MILIÁN MESTRE, «El río Bergantes», citat, p. 295.

la toponímia local de Morella;²⁵ fins i tot al segle passat s'hi publicava un setmanari titulat «El Bergantes».

L'hidrònim Bergantes, encara que no guarda cap relació etimològica amb el topònim *Biscargis* anteriorment vist, resulta d'un gran interès lingüístic i històric.²⁶ El primer autor en aprofundir sobre ell fou J. Coromines, qui assenyala com es tracta d'un nom cèltic molt estès que trobem a Gran Bretanya, Irlanda, Rètia, Alps provençals i Galícia. *Brigantes* significava «els qui viuen a les terres altes»; de fet era el nom de sengles tribus britàniques i hibèrniques. No fóra inversemblant, doncs, formular la hipòtesi que *Brigantes* fos el nom dels habitants celtes dels Ports de Morella. Aquest podria haver estat el nom d'una localitat i del riu que passava a prop d'ella; després de desaparèixer aquella degué restar l'hidrònim com a darrer testimoni del primitiu topònim.²⁷

L'element *Berg-* que trobem en el nostre hidrònim té el seu origen en el nom indoeuropeu general *BHERGH-BHRGH* (altura, muntanya), del qual deriva el sufix cèltic *-birix*, que llatinitzat resultà *-briga*, amb el grup d'oclusiva + líquida sense la vocal de recolzament,²⁸ que té una important presència en la Península Ibèrica.²⁹ Així el trobem en el cas més conegut de *Brigantium* (Betanzos),³⁰ i en altres com ara *Bergantia* (Berganza, Alava),³¹ Bergantiños (Corunya), etc. D'altra banda, l'infíx *-nt-*, que apareix principalment en formacions hidronímiques, és un dels més vells de l'indoeuropeu, documentat àmpliament en Europa, molt freqüent a Ilíria,

25. En general, sobre la història del riu i del nom, vegeu: M. MILIÁN MESTRE, «El río Bergantes», citat, p. 295.

26. Vegeu una primera referència en: A. TOVAR, «Topónimos con *-nt-* en Hispania y el nombre de Salamanca», *Actes et Mémoires du V Congrès International de Sciences Onomastiques*, «Acta Salmanticensia», XI, II, Salamanca, 1958, p. 14.

27. J. COROMINES, «La Survivance du Basque jusqu'au Bas Moyen Age», *Actes du VI Congrès International de Sciences Onomastiques*, I, München, 1958, pp. 105-146; IDEM, *Estudis de Toponímia Catalana*, I, Barcelona, 1965, p. 101; IDEM, II, 1970, pp. 55-56; IDEM, *Tòpica Hespèrica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponímia romances*, Madrid, 1972, pàgs. 14 i 71.

28. F. J. LOMAS, «Las fuentes históricas más antiguas para el conocimiento de los celtas peninsulares», *Historia Antigua de España*, I, Madrid, 1983, p. 67.

29. En general, sobre aquests topònims, vegeu: R. MENÉNDEZ PIDAL, *Toponímia prerromànica hispana*, Madrid, 1952, pp. 219-220; V. SCHMOLL, *Die Sprachen des Vorkeltischen indogermanen hispaniens und das Keltiberische*, Wiesbaden, 1959, pp. 74-75; J. HUBSCHMID, «Toponímia prerromana», citat, pp. 487-488; J. COROMINES, *Estudis de Toponímia catalana*, citat, II, p. 276; IDEM, «Elementos prelatinos en las lenguas romances hispánicas», *Actas del I Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*, Salamanca, 1976, pp. 95-96. Vegeu, per exemple: *Arobriga*, *Augustobriga*, *Avobriga*, *Brigacium*, *Brutobriga*, *Caesarobriga*, *Flaviobriga*, *Iuliobriga*, *Merobriga*, *Nemetobriga*, *Nertobriga*, *Segobriga*, *Talabriga*, *Turobriga*, etc.

30. Apareix a l'Itinerari d'Antoní 424, i en inscripcions com ara CIL II 2559.

31. R. MENÉNDEZ PIDAL, *Toponímia prerromànica hispana*, citat, p. 80.

i present en la Península Ibèrica tant en la hidronímia com en la toponímia i antroponímia.³²

Sobre aquesta base, Bergantes podria derivar de *Brigantes*, topònim que es troba molt estès en àrees lingüístiques indoeuropees. A la Gàl·lia Narbonenca trobem el nom *bi.r.i.ka.n.t.i.o* expressat en alfabet ibèric en monedes d'una seca ibèrica; segons J. Untermann ens trobaríem davant un element celta expressat mitjançant lletres ibèriques, corresponent possiblement al topònim *Brigantio*,³³ que pot relacionar-se amb una família de noms gals ben coneguts: *Briganticus*, *Brigantia*, *Brigantinomagus*, *Brigantio*, *Brigantes*, etc.³⁴ A la Gran Bretanya apareix també en el nom d'una tribu, els *Brigantes*,³⁵ i en diversos altres noms, tan teònims com antropònims: *Berganti*, *Brigantes*, *Brigantia*, *Brigantinus*, *Brigaecium*, etc.³⁶ A Rètia tenim també el cas de l'antiga *Brigantium*, avui Bregenz,³⁷ nom que trobem en una altra localitat situada a la Panònia Superior, una base legionària del *limes* romà del Danubi, a l'actual Àustria.

Tanmateix, el paral·lel més estret i pròxim que hem pogut trobar en els textos pre-romans hispànics el tenim a l'anomenat bronze de Botorrita (Saragossa), l'antiga *Contrebia Belaisca*, un text celta escrit en alfabet ibèric, en el qual, a la cara B, línia 3, apareix la forma possiblement llatinitzada *Berganticum*,³⁸ potser l'adjectiu d'un topònim semblant al que ací estudiem.

L'existència d'aquest topònim d'indubtable origen cèltic i magníficament conservat en aquest territori, pot posar-se en relació amb la presència en les fonts literàries d'un poble de possible origen cèltic anomenat

32. A. TOVAR, «Topónimos en -nt- en Hispania y el nombre de Salamanca», citat; V. SCHMOLL, *Die Sprachen des Vorkeltischen indogermanen hispaniens und das Keltiberische*, citat, p. 72; F. J. LOMAS, «Las fuentes históricas más antiguas para el conocimiento de los celtas peninsulares», citat, p. 59.

33. J. UNTERMANN, «Lengua gala y lengua ibérica en la Galla Narbonensis», *Archivo de Prehistoria Levantina*, XII, Valencia, 1969, p. 111.

34. K. H. SCHMIDT, «Die Komposition in gallischen Personennamen», *Zeitschrift für celtische Philologie*, 26, Tübingen, 1957, p. 156; D. ELLIS-EVANS, *Gaulish personal names*, Oxford, 1967, p. 314 ss.

35. K. BRANIGAN, *Rome and the Brigantes. The Import of Rome on Northern England*, 1980.

36. E. HÜBNER, «Brigantinus», *RE*, III-1, cols. 843-846. Vegeu alguns exemples: *deo s(ancto) Berganti* (EE VII 920, Yorkshire); *Nictovelius f(ilius) Vindicis natione Brigans* (CIL VII 1091), soldat que va servir al *limes* escocès; *D(eae) Vict(oriae) Birg(antione) et Num(inibus) A(u)g(ustorum)*, ... (CIL VII 200, Castleford); *Deae Brigantiac* (CIL VII 203, Adel), etc. Sobre el déu *Berganti*, el nom del qual presenta una notable semblança morfològica amb el nostre hidrònim, vegeu WEISSBACH, «Berganti», *RE* III-1, col. 291.

37. E. HÜBNER, «Brigantium», citat, cols. 846-847. Aquesta estació apareix en diferents inscripcions CIL XI 3284 (*Brigantione*), CIL XII 94 (*Brigantiones*), CIL XII 95 (*municipium Brigantien*), CIL XII 118 (*Brigantione genti*).

38. M. BELTRÁN; A. TOVAR, *Contrebia Belaisca (Botorrita, Zaragoza)*, I. *El bronce con alfabeto ibérico de Botorrita*, «Monografías Arqueológicas», XXII, Zaragoza, 1982, p. 78.

Beribraces,³⁹ que apareix citat al poema *Ora Maritima* de Festus Avienus, autor del segle IV d. E. que utilitza en aquesta obra un periple del segle VI a. E.⁴⁰ Aquest autor situa a grans trets els *Beribraces* en el rera país de la zona central de la costa mediterrània hispànica, diferenciant-los amb nitidesa dels íbers de la costa. La nostra comarca, i en general la conca del riu Bergantes, pot considerar-se inclosa en aquesta zona, i en ella hom ha volgut situar repetidament aquest poble. A més, l'estudi de la cultura material d'alguns jaciments arqueològics millor coneguts com ara la Moleta dels Frares (El Forcall)⁴¹ i el Castell de Morella,⁴² permet confirmar la presència de ceràmiques amb decoració incisa típiques dels Camps d'Urnes,⁴³ expressió de la cultura material d'aquestes influències cèltiques.

En resum, les conclusions a què podem arribar mitjançant l'estudi lingüístic d'aquest hidrònim sembla que troben suport en les fonts literàries de l'època i també en la documentació arqueològica. Pobles d'origen cèltic establerts entre la vora oriental de la meseta i la vall de l'Ebre, entre els quals degueren estar els *Beribraces* de les fonts literàries i potser uns hipotètics *Bri-gantes*, deixaren sentir la seua influència a nivell lingüístic, restant alguns topònims a mode de substrat fins i tot per zones pròximes a la costa. Entre aquests elements lingüístics podrien trobar-se l'arrel *Sag-* del topònim *Saguntum*,⁴⁴

39. Vegeu l'edició de A. HOLDER, *Rufi Festi Avieni, Carmina*, Hidesheim, 1965. A. SCHULTEN, *R. F. Avieno: Ora maritima*, FHA, I, p. 133, considera aquest poble d'indubtable origen cèltic, tot relacionant-lo amb els *Bebrices* del Rosselló, citats per Scymnos de Quios. Altres tribus cèltiques de nom semblant, amb la terminació típica en *-acus*, són els *Bebryaces* d'Irlanda i Bretanya, trobant-se com element bàsic en tots aquests noms el mot cèltic *bebros*, que significa castor.

40. Sobre aquest poble, vegeu principalment: P. BOSCH GIMPERA, *Etnología de la Península Ibérica*, Barcelona, 1932, p. 468 ss.; IDEM, «Los celtas de la cultura de las uruas en España», *Anuario del Cuerpo Facultativo de Arqueólogos, Bibliotecarios y Archiveros*, III, Madrid, 1935, p. 33; IDEM, «Las Urnas del Boverot y las infiltraciones célticas en tierras valencianas», *Archivo de Prehistoria Levantina*, IV, Valencia, 1953, p. 187; F. J. FERNÁNDEZ NIETO, «Beribraces, edetanos e ilercaones (Pueblos pre-romanos en la actual provincia de Castellón)», *Zephrus*, 19-20, Valladolid, 1968-69, pp. 129-134; i, darrerament: J. S. DOMÉNECH MASIP, «Una aproximació a la Problemàtica de la presència Indoeuropea al Maestrat a la llum de Festus Avienus: Els Bebrices», *I Congrés d'Història del Maestrat*, Vinaròs, 1987, pp. 139-151.

41. F. ARASA I GIL, *Lesera (La Moleta dels Frares, El Forcall). Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*, citat, pàgs. 53, 71 i 82.

42. Ceràmiques inèdites trobades en superfície per J. Andrés, de Morella, actualment en estudi.

43. Podríem afegir, per la seua proximitat, el jaciment del Morrón del Cid (La Iglesia del Cid, Teruel), on també s'han trobat ceràmiques d'aquest tipus: F. ARASA I GIL, «El Morrón del Cid (La Iglesia del Cid)», *Teruel*, 70, Teruel, 1983, pp. 91-93.

44. M. ALMAGRO GORBEA, «Cerámica excisa en Sagunto. Una hipòtesis sobre el origen de esta ciudad», *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 14, València, 1979, pp. 100-101. Sobre aquesta arrel, tan generalitzada en topònims cèltics peninsulars, vegeu: J. UNTERMANN, *Elementos de un Atlas Antroponímico de Hispania antigua*, «Bibliotheca Praehistorica Hispanica», VII, Madrid, 1961, mapa 19; i en concret A. TOVAR, *Estudios sobre las primitivas lenguas hispánicas*, Buenos Aires, 1949, p. 54, sobre l'element *sego-* (fortalesa, en llengua celta). El cas del topònim Sogorb, malgrat

l'arrel *PeI-* de l'hidrònim *Palantia* (= Palància);⁴⁵ l'arrel *Les-* de l'hidrònim *Lesyros* (= Sènia ?)⁴⁶ i el topònim *Lesera*,⁴⁷ noms que coneixem gràcies a les fonts literàries i epigràfiques; i finalment del mateix hidrònim Bergantes, que ha arribat íntegre fins als nostres dies.

Tres d'aquests topònims són noms de rius⁴⁸ i tots cinc estan situats en les zones per les quals corren les dues principals vies de comunicació que ja des de l'antiguitat han servit per a relacionar la part meridional de la Vall d'Ebre amb el litoral. No es tracta, probablement, d'una simple coincidència, ja que aquests són els passos naturals que degueren seguir les influències culturals d'origen cèltic que des de la Meseta i la Vall de l'Ebre arriben principalment a les comarques septentrionals del País Valencià.

FERRAN ARASA I GIL
Universitat de València

la defensa de J. COROMINES, *Tópica Hesperica*, citat, I, pp. 69-70, no és tan clar, ja que en la documentació aràbiga dels segles XI-XII apareix amb la forma *Subarb/Suburb*, amb una arrel ben diferent; vegeu al respecte; R. GÓMEZ CASAÑ, «El topònim Segorbe a la llum de la documentació notarial dels segles XIII al XVI», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica. X Col·loqui*, XXIV, Barcelona, 1986, p. 428.

45. J. HÜBSCHMID, «Toponímia prerromana», citat, pp. 485-486, qui relaciona aquesta arrel amb l'indoeuropeu *PeI-* (fluir). En aquest hidrònim trobem també l'ínfix *-nt-*, com ja hem vist un dels més vells de l'indoeuropeu; A. TOVAR, «Topònims en *-nt-* en Hispania y el nombre de Salamanca», citat; V. SCHMOLL, *Die Sprachen des Vorkeltischen indogermanen hispaniens und das Keltiberische*, citat, p. 72.

46. J. HÜBSCHMID, «Toponímia prerromana», citat, p. 489; M. L. ALBERTOS FIRMAT, *La Onomàstica personal primitiva de Hispania Tarraconense y Bética*, Salamanca, 1966, p. 130. Aquest hidrònim apareix citat per Hecateu cap al 500 a. E. Aquesta arrel apareix també en sengles noms del bronze de *Contrebia*: a B2 trobem *Lesunos*, genitiu de *Lesso* (A. BELTRÁN; A. TOVAR, *Contrebia Belaisca (Botorrita, Zaragoza)*. I. *El bronze con alfabeto «ibérico» de Botorrita*, citat, p. 78), antropònim que també trobem en llatí a *Saguntum* (CIL II 3852) i en el primer dels magistrats de la Tàbula Contrebiense: *Lesso Siriscum [L]ubbi f.* (G. FATÁS CABEZA, *Contrebia Belaisca (Botorrita, Zaragoza)*. II. *Tabula Contrebiensis* «Monografías Arqueológicas», Zaragoza, 1980, p. 92).

47. F. ARASA I GIL, *Lesera (La Moleta dels Frares, El Forcall)*. *Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*, citat, p. 114. En general, sobre aquesta qüestió, vegeu; M. ALMAGRO GORBEA, «Ceràmica excisa en Sagunto. Una hipòtesis sobre el origen de esta ciudad», citat, pp. 100-101.

48. Sobre aquest aspecte, en general, vegeu; J. J. DE HOZ, «Hidronímia antiga europea en la Península Ibérica», *Emerita*, 31, Salamanca, 1963, p. 227 ss.